

บทนำว่าด้วย กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน

วารสารฉบับย้อนหลัง อัมมาร สยามวาลา

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

1

กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน (หรือทรัพย์สิน) คือ สิทธิที่ให้อำนาจบุคคลหรือกลุ่มบุคคลดักดวงผลประโยชน์จากทรัพย์สินประเภทใดประเภทหนึ่ง สิทธินี้มิได้เกิดขึ้นด้วยตัวของมันเอง แต่จะต้องมีผู้ให้ ผู้ให้นั้นอาจจะเป็นชุมชน เป็นรัฐ หรือเป็นสังคมระหว่างประเทศ ในบางกรณีผู้ให้ในระดับสูงกว่า (เช่น สังคมระหว่างประเทศ) อาจจะทำให้สังคมในระดับต่ำกว่า (เช่น รัฐ) ยกกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินบางชนิด (เช่น ป่าชายเลน) แก่ปัจเจกบุคคลต่อไปได้

ทรัพย์สินที่จะมีการมอบหมายกรรมสิทธิ์กัน นั้นมีได้หลายประเภท ดังในบทวิเคราะห์ต่าง ๆ ข้างล่างนี้ ตั้งแต่ทรัพย์สินที่เป็นวัสดุธรรมดา เช่น ที่ดิน ตามมาด้วยพื้นที่ทะเล ต่อมาจนกระทั่งถึงสิ่งซึ่งจับตัวคนไม่ได้ เช่น เครื่องหมายการค้าและเทคโนโลยี

ซึ่งเรียกกันในนามว่าทรัพย์สินทางปัญญา

การที่สังคมในแต่ละระดับจะจัดให้มีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินใดเกิดขึ้นนั้น เป็นผลของการตัดสินใจของสังคมนั้นในหลายมิติว่าจะมีระบบการบริหารและจัดสรรทรัพยากรอย่างไร และจะขึ้นอยู่กับสถานะแวดล้อมของสังคมนั้นในยุคนั้น ซึ่งอาจรวมถึงแรงกดดันจากสังคมอื่น ๆ ที่มีพหุภาพสูงกว่าหรือจากสังคมที่มีการแข่งขันในเชิงเศรษฐกิจกับสังคมนั้น การมองปัญหาแบบนี้มิได้มองจากหลักทางปรัชญาหรือจริยศาสตร์ เช่น สิทธิทางธรรมชาติ (natural rights) แต่ประการใด เป้าหมายของบทนำนี้คือ เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจถึงวิวัฒนาการของสถาบันทางสังคมที่มีความสำคัญอันยิ่งยวดนี้ มิใช่เพื่อเป็นการใฝ่หาเหตุผลมาค้ำจุน (justify) สถาบันนี้แต่ประการใด

2

สังคมแต่ละแห่งจะให้มีระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินประเภทไหนและจะให้อย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ ในประการแรกจะขึ้นอยู่กับผลประโยชน์ที่ได้จากการสร้างระบบกรรมสิทธิ์นั้นขึ้นมา ซึ่งส่วนหนึ่งก็ขึ้นอยู่กับประเด็นที่ว่าทรัพย์สินดังกล่าวมีความขาดแคลนมากน้อยเพียงใด แต่ความจำเป็นนี้มิได้หมายความว่า ระบบกรรมสิทธิ์ที่จะเกิดขึ้นนั้นเป็นระบบกรรมสิทธิ์ที่จะต้องเกิดขึ้นแก่ปัจเจกบุคคลเสมอไป ในกรณีของพื้นที่ที่ทะเล แนวความคิดในเรื่องเขตเศรษฐกิจจำเพาะ เกิดขึ้นเพราะโลกเริ่มขาดแคลนทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องน้ำอันได้แก่สัตว์น้ำต่าง ๆ กฎกติกาที่เกิดขึ้นตามมาเป็นกฎกติกาที่ยก "กรรมสิทธิ์" นั้น ให้แก่รัฐชายฝั่ง แต่รัฐนั้นจะยกกรรมสิทธิ์ต่อให้ปัจเจกบุคคลไม่ได้ ในกรณีของที่ดิน บทความของจอร์จ หนึ่งฮัลลาร์ดและวโรจัน ฌ ฌอนอง ได้ชี้ว่า กรรมสิทธิ์ที่รัฐบาลไทยให้แก่ปัจเจกชนนั้น เกิดขึ้นจากการขาดแคลนที่ดินหลังสนธิสัญญาเบาริง แต่นอกจากเหตุผลนี้แล้ว การที่มีการสร้างระบบกรรมสิทธิ์ในที่ดินอย่างที่มีขึ้นมานั้น ส่วนหนึ่งมีสาเหตุมาจากแรงผลักดันจากประเทศล่าเมืองขึ้นที่ทำให้รัฐไทยในสมัยนั้นแปรสภาพตัวเองมาเป็นรัฐอาณาเขต (territorial state) ในยุโรปเองซึ่งเป็นตัวจักรที่ผลักดันให้รัฐไทยดำเนินรอยตามในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 นั้น รัฐอาณาเขตแบบนี้เพิ่งจะสมบูรณ์แบบมาได้เมื่อคริสต์ศตวรรษที่ 17 เท่านั้นพร้อม ๆ กับการสลายตัวของระบบถือครองที่ดินแบบฟิวเคิลิสซึม ในระบบที่รัฐต่าง ๆ เป็นรัฐอาณาเขตนั้น ความสัมพันธ์ที่มนุษย์มีต่อที่ดินจะแยกออกจากความสัมพันธ์ที่มนุษย์มีต่อมนุษย์ด้วยกันเอง ต่างกับในระบบฟิวเคิลิสซึมหรือในระบบศักดินาของ

เรา การแยกความสัมพันธ์สองประเภทนี้เปิดโอกาสให้เกิดกรรมสิทธิ์ในที่ดินที่แลกเปลี่ยนซื้อขายกันได้ อย่างสมบูรณ์ ในกรณีทรัพย์สินทางปัญญา ภาพที่เห็นอาจจะไม่ชัดเจนเท่าใดนัก แต่สิ่งที่น่าสังเกตก็คือ กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินเหล่านี้ได้เกิดขึ้นควบคู่ไปกับวิวัฒนาการของระบบเศรษฐกิจและสังคม เครื่องหมายการค้าเกิดจากระบบอุตสาหกรรมที่มีการผลิตทีละมาก ๆ (mass production) สิทธิบัตรต่าง ๆ เป็นผลที่ตามมาจากการปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์ในคริสต์ศตวรรษที่ 16 และ 17 แต่นำมาใช้อย่างจริงจังในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นยุคทองแห่งเทคโนโลยี สิทธิบัตรที่ให้แก่เชื้อพันธุ์ก็เกิดขึ้นจากการนำเอาผลของการปฏิวัติทางความคิดในทางพันธุกรรมศาสตร์มาประยุกต์ในด้านเกษตรกรรม วิวัฒนาการต่างๆ เหล่านี้ได้ก่อให้เกิดผลประโยชน์ในด้าน การนำเอาวิทยาศาสตร์มาประยุกต์ใช้กับกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ อย่างมหาศาล การมีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินทางปัญญาเป็นแนวทางที่สังคมตะวันตกได้ตัดสินใจว่าดีที่สุดใน การพัฒนาระบบเศรษฐกิจของตน ในช่วงที่ไม่มีสังคมอื่นใดก้าวล้ำไปกว่าตน ในปัจจุบันปัญหาที่เกิดขึ้นในระดับนานาชาติก็คือ สังคมที่ประสบความสำเร็จไปแล้วเหล่านี้ กำลังผลักดันให้สังคมอื่นปฏิบัติตามกฎกติกาที่ช่วยให้ตนพัฒนาขึ้นมาได้ โดยอ้างถึงผลสำเร็จที่ตนประสบมา แต่ในบริบทปัจจุบัน สังคมอื่น ๆ มักจะมองว่า การให้กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินทางปัญญา เป็นการเปิดโอกาสให้สังคมที่ก้าวหน้ากว่า ตักตวงผลประโยชน์ไปจากตนเปล่า ๆ ความรู้สึกเช่นนี้มีอยู่ตลอดเวลาในการเจรจาระหว่างประเทศที่ยังมิได้พัฒนาและประเทศที่พัฒนาแล้ว ดังจะเห็นได้จากบทความของสุเกียรติ์ เสถียรไทย

เราได้เน้นแต่แรกแล้วว่า ระบบกรรมสิทธิ์ใด ๆ นั้นจะต้องมีผู้ให้ และผู้ให้จะต้องมีอำนาจที่จะปิดกั้นมิให้ผู้ที่มีได้รับสิทธิ์มาละเมิดสิทธิ์ของผู้ที่ได้รับกรรมสิทธิ์นั้นได้ กรรมสิทธิ์ดังกล่าวจึงจะมีประโยชน์แก่ผู้ที่ได้กรรมสิทธิ์ อำนาจดังกล่าวจะมีได้หรือไม่นั้นก็ขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ในกรณีของกรรมสิทธิ์ในที่ดินนั้นเป็นเรื่องของการแผ่อำนาจของรัฐไปทั่วอาณาเขตที่ตนครอบครองอยู่ ในประเทศไทย รัฐได้ให้กรรมสิทธิ์ในที่ดินก่อนที่ตนเองจะมีพยานภาพเพียงพอที่จะบังคับหวงห้ามมิให้มีการรุกร้าเข้าไปในที่ที่มีกรรมสิทธิ์อยู่แล้ว โดยเฉพาะในที่ที่ตนเองอ้างกรรมสิทธิ์อยู่ เช่น เขตป่าสงวน ผลที่ตามมาคือ ที่ดินในหลายแห่งมีสภาพเป็นทรัพย์สินสาธารณะไปโดยปริยาย ทั้ง ๆ ที่สถานะเศรษฐกิจกำลังทำให้ที่ดินขาดแคลนขึ้นตลอดเวลา ปัญหาเรื่องกรรมสิทธิ์ในที่ดินจึงกลายเป็นปัญหาที่ทับถมมาหลายทศวรรษตามเท่าทุกวันนี้

ถ้าเราหันมาพิจารณากรรมสิทธิ์ในพื้นที่ทะเลจะเห็นได้ว่าเป็นกรรมสิทธิ์ประเภทที่สังคมระหว่างประเทศเป็นผู้แบ่งสรรปันส่วนแก่รัฐชายฝั่งต่าง ๆ และเรื่องทรัพย์สินในพื้นน้ำทะเลนั้นเป็นส่วนสำคัญของกฎหมายระหว่างประเทศ แต่กระนั้นก็ตาม พินัส ทักเนียนท์ ได้เขียนไว้ว่า กรรมสิทธิ์ที่รัฐชายฝั่งมีในเขตเศรษฐกิจจำเพาะนั้นไม่มีลักษณะเด็ดขาดดังเช่นทรัพยากรในไหล่ทวีป ถ้าหากรัฐชายฝั่งไม่มีความสามารถนำทรัพยากรประมงและทรัพยากรสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ไปใช้ได้เต็มที่ ก็จะต้องเปิดโอกาสให้รัฐอื่น ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการใช้ทรัพยากรดังกล่าวได้ แต่ขัดจำกัดต่าง ๆ เหล่านี้เป็นเรื่องที่รัฐต่าง ๆ รวมทั้งรัฐชายฝั่งต้องบังคับใช้กันเอง

แต่กรรมสิทธิ์ที่สังคมระหว่างประเทศมีสามารถบังคับได้ก็คือ ทรัพยากรที่ถือว่าเป็นมรดกร่วมกันของมนุษยชาติ ถึงแม้ว่าประเทศหลายประเทศโดย

เฉพาะประเทศด้อยพัฒนาได้พยายามให้มีการสงวนไว้เพื่อเป็นสาธารณประโยชน์ของคนทั้งโลก แต่หลักดังกล่าวนี้ยังไม่เป็นที่ยอมรับของประเทศที่พัฒนาแล้ว โดยเฉพาะสหรัฐฯซึ่งยังประสงค์ที่จะนำทรัพยากรต่าง ๆ เหล่านี้มาเป็นประโยชน์ เมื่อใดที่การขุดเอาทรัพยากรเหล่านี้เป็นกิจกรรมที่ให้ผลกำไรเพียงพอ ก็จะได้มีการทดสอบความศักดิ์สิทธิ์ของกฎหมายระหว่างประเทศในประเด็นนี้

ประเด็นนี้เป็นประเด็นที่คล้ายคลึงกันกับที่สุทัศน์ เศรษฐ์บุญสร้าง กล่าวถึงในเรื่องความขัดแย้งระหว่างประเทศด้อยพัฒนาและประเทศที่พัฒนาแล้วเกี่ยวกับการใช้เชื้อพันธุ์ แต่จุดยืนของประเทศทั้งสองกลุ่มนั้นตรงกันข้ามกัน ประเทศที่ด้อยพัฒนาอยากจะมีกรรมสิทธิ์ในพันธุ์พืชที่มีจุดเริ่มต้นในเขตของตนแต่ขาดกำลังทรัพย์และกำลังความสามารถในการที่จะมีแหล่งเก็บรักษาพันธุ์ต่าง ๆ เหล่านี้ ขณะเดียวกันพันธุ์ลูกผสมที่นักวิทยาศาสตร์ที่อยู่ตามบริษัทข้ามชาติต่าง ๆ และในสถานีวิจัยของประเทศที่พัฒนาแล้ว “ประดิษฐ์” ขึ้นมา (ในหลายกรณีจากพันธุ์ที่มาจากประเทศด้อยพัฒนา) จะได้รับความคุ้มครอง ความคุ้มครองที่บุคคลเหล่านี้ได้รับ มิได้เป็นความคุ้มครองจากกฎหมายแต่อย่างเดียว ถึงแม้ว่าสหรัฐฯจะมีกฎหมายให้การคุ้มครองดังกล่าว แต่เป็นการคุ้มครองที่บริษัทเหล่านี้ได้จากการมีพันธุ์แท้ (pure line) ที่เป็นองค์ประกอบในการผลิตเมล็ดพันธุ์ลูกผสม และพันธุ์แท้นั้นถือว่าเป็นความลับทางการค้า (trade secret) ประเภทหนึ่งที่ไม่มีการจดทะเบียนหรือโฆษณาแต่ประการใด

ฉะนั้น มิโยที่ประเทศด้อยพัฒนาจะพยายามมีกรรมสิทธิ์ในพันธุ์ที่เกิดขึ้นในอาณาเขตของตน คราบไคที่ประเทศเหล่านี้ไม่สามารถไปควบคุมการที่บริษัทข้ามชาติหรือนักวิทยาศาสตร์ในประเทศที่พัฒนาแล้วนำพืชต่าง ๆ เหล่านี้มาใช้ในการผลิตพันธุ์ลูกผสมหรือใช้เป็นประโยชน์อื่น ๆ กรรมสิทธิ์ที่ได้มาก็จะไร้ค่า